

ابوالقاسم حالت^۱

شاعر، طنزپرداز، ترانه‌سرا، روزنامه‌نگار، مؤلف و مترجم

عبدالحسین آذرنگ

ابوالقاسم حالت در ۱۲۹۸ش در تهران به دنیا آمد و در ۱۳۷۱ش در همان شهر درگذشت. آنچه در شرح احوال او در منابع مختلف، حتی در منابع مرجع، آمده است، کم‌وبیش برگرفته از زندگی‌نامه مختصری است که خود او درباره خودش نوشته است. از همین مطلب کوتاه او این‌گونه برمی‌آید که در خانواده‌ای مذهبی به دنیا آمده و سال تولدش در منابع به اختلاف ذکر شده است. حالت می‌گوید ۱۲۹۸ش به حقیقت «نزدیک‌تر» است، اما با قطعیت نمی‌گوید که دقیقاً حقیقی در چه سالی به دنیا آمده است؛ شاید از سر همان طبع شوخش خواسته است خوانندگان را بلا تکلیف نگه دارد.

حالت از کودکی به هنر علاقه نشان داد، اما مسیر این علاقه را به سبب تعصب مذهبی پدرش به سمت ادبیات برگرداند. از دوره دبستان شعر می‌سرود و تخلص شعری‌اش حالت بود. بسیاری از سروده‌هایش با نام‌های مستعار ابوالعینک، انت‌الحمار، خروس لاری، شوخ، فاضل‌مآب، هدهدمیرزا و هوار چاپ شده است. او به انجمنی ادبی راه یافت که محمدهاشم افسر، از ادیبان و شاعران سنت‌گرا، آن را اداره می‌کرد. به تشویق او و عبدالحسین اورنگ (ملقب به شیخ‌الملک، نماینده مجلس، شعرشناس سنت‌گرا) به سرودن شعر و چاپ کردن آنها در جراید ادامه داد. آشنایی با حسین توفیق به همکاری او با نشریه فکاهی توفیق انجامید و بعدها نزدیک به پنج سال سردبیری آن نشریه را برعهده گرفت. بحر طویل‌های او، که در سرودنشان چیره‌دست بود، بیش از ۲۰ سال با چند نام مستعار در همان نشریه منتشر می‌شد (حالت، ۱۳۷۹: ۱۳-۱۶).

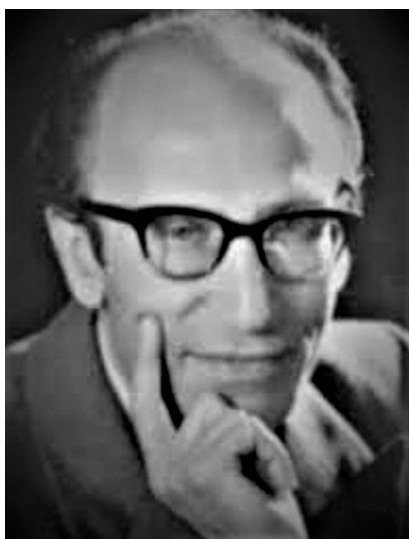
^۱ از سلسله مقاله‌های دانشنامه‌ای عبدالحسین آذرنگ که همراه با تغییراتی در اختیار مجله مترجم قرار گرفته است - مترجم.

پس از شهریور ۱۳۲۰ که نظام دیکتاتوری برچیده و فضای سیاسی کشور باز شد، فعالیت ادبی حالت هم‌گسترش یافت و سروده‌ها و نوشته‌های طنزآلودش در نشریه‌های مختلف، از جمله در *تهران‌مصور*، منتشر شد. با مجله *آیین/اسلام* هم همکاری می‌کرد، اما نوشته‌ها، رباعیات و قصیده‌هایش در این مجله، فکاهی نبود و صبغه مذهبی، اخلاقی و عرفانی داشت. در دهه ۱۳۲۰ش، ترانه‌سرایی هم می‌کرد و تصنیف‌ها و ترانه‌های مطایبه‌آمیزش را، که با انتقادهای سیاسی و اجتماعی همراه بود، هنرمندانی همچون عزت‌الله انتظامی، عباس حکمت‌شعار، حمید قنبری و مجید محسنی، همگی از بازیگران مشهور زمان خود، به‌صورت پیش‌پرده در تماشاخانه‌های تهران و گهر اجرا می‌کردند. آثار فکاهی او در ۱۳۲۵ش با عنوان *فکاهیات* انتشار یافت (همان: ۱۸-۱۶).

ابوالقاسم حالت در همان سال به دعوت یکی از شرکت‌های فیلم‌سازی برای دوبله چند فیلم و به‌نظم درآوردن برخی قسمت‌ها به هند رفت. در آنجا زبان انگلیسی‌اش را تکمیل کرد. حدود دو سال بعد در ۱۳۲۷ش، به ایران بازگشت، به استخدام شرکت نفت درآمد و راهی آبادان شد. او با نشریه‌های آن شرکت همکاری قلمی داشت، برای آنها مطالب سرگرم‌کننده و ادبی و گزارش‌های خبری می‌نوشت و سروده‌هایی از او هم در آن نشریه‌ها چاپ می‌شد. حالت در عین حال با پشتکار و پیگیر بود، زبان انگلیسی و عربی‌اش را ضمن خدمت و از راه خودآموزی تکمیل کرد. بعدها زبان فرانسوی را هم نزد خود آموخت. چند کتاب از عربی، انگلیسی و فرانسوی ترجمه کرد که در ادامه مقاله به آن‌ها اشاره خواهد شد (همان: ۱۸-۲۲). حالت پس از یازده سال اقامت در آبادان در ۱۳۳۸ش به تهران منتقل و در بخش روابط عمومی شرکت نفت به خدمت جدید مشغول شد، تا آنکه در ۱۳۵۲ش به مرحله بازنشستگی رسید. او با شماری از نشریات، از جمله *اطلاعات*، *کیهان*، *توفیق*، *سپیدوسپاه* و نیز با رادیو همکاری داشت و به نوشتن و سرودن مطالب طنزآمیز ادامه داد (همان: ۲۲-۲۴). در آغاز انقلاب سرود جمهوری اسلامی را ساخت (آقاشیخ محمد؛ نوری نشاط: ۱۳۵). پس از انقلاب با نشریه‌های طنز خورجین و *گل‌آقا* همکاری می‌کرد (صدر: ۱۷۲).

آثار حالت را که بسیار متعدد و متنوع است شاید بتوان به این صورت دسته‌بندی کرد:

(۱) مجموعه سروده‌های او: *پروانه و شبنم* (شامل قصیده‌های اخلاقی و عرفانی) بحر طویل‌های هدهد-میرزا؛ *دیوان ابوالعینک*؛ *دیوان حالت*؛ *دیوان خروس لاری*؛ *دیوان شوخ*؛ *گلزار خنده* (شعرهای فکاهی)؛

(۲) نوشته‌های او: رقص کوسه (۲۰ داستان کوتاه)؛ عیالوار (مجموعه‌ای از حکایت، لطیفه و شعر طنزآمیز)؛ مقالات طنزآمیز (مجموعه‌ای از نوشته‌های انتقادی مطبوعاتی و داستان‌های فکاهی)؛

(۳) آثار ادبی او: تذکره شاهان شاعر (شرح احوال شاهان و شاهزادگان سخنور) و کلیات سعدی (با ترجمه شعرهای عربی کلیات به فارسی)؛

(۴) ترجمه‌های او از چند زبان: بهار زندگی؛ پسر ایرانی؛ پیشروان موشک‌سازی؛ تاریخ تجارت؛ تاریخ فتوحات مغول؛ جادوگر شهر

زمرد؛ زندگی بر روی می‌سی‌سی‌پی؛ زندگی من؛ فرعون؛ و ناپلئون در تبعید، همگی ترجمه از انگلیسی؛ شبخ در کوچه میکال آنثر ترجمه از فرانسوی؛ بخشی از تاریخ کامل ابن اثیر؛ راه رستگاری یا سخنان حسین (ع)؛ فروغ بینش یا سخنان محمد (ص)؛ کلمات قصار علی بن ابی‌طالب ترجمه از عربی (خود آثار).

حالت برای آهنگ‌های بسیاری از هنرمندانِ رادیو ترانه سروده‌است (نصیری‌فر: ۲۵۷/۳). او را نخستین کسی دانسته‌اند که دردهای اجتماعی را در قالب ترانه‌های فکاهی و با استفاده از آهنگ‌های محلی بازتاب داده‌است (صبور: ۲۰۷).

حالت بسیار حاضر جواب و بدیهه‌گو بود و به اقتضای موقعیت و مناسبت حال ارتجالاً شعر می‌سرود. توان اختراع مضمون‌های تازه و بازی با الفاظ هم داشت. نگاهش به‌ویژه به مسائل مبرم و روز جامعه و سایر جنبه‌های اجتماعی منتقدانه بود و تاجایی که میسر می‌شد و اوضاع و احوال اجازه می‌داد، همه‌چیز را دست می‌انداخت. سروده‌هایش روان، ساده، شوخ‌طبعانه، همراه با ملاحظه و گاه سهل و ممتنع بود (موتمن: ۵-۱۰). تنوع در وزن، سبک و موضوع، اشباع سروده‌ها از پند و اندرز اجتماعی و اخلاقی، و درعین حال تسلط در گزینش واژه‌ها و انتخاب تعبیرها در دیوان او دیده می‌شود (ابوسعیدی: ۴۴-۴۷).

دیوان حالت از دیدگاه پرداختن به موضوع‌ها و مسائل متعدد جامعه بی‌نظیر شمرده شده‌است (جوادی: ۲۳۹). بخش رباعیات در دیوان او تازگی دارد، زیرا هر رباعی ترجمه

ضرب‌المثلی غربی است. ترجمه هر ضرب‌المثل نخست به نثر آمده، سپس به صورت نظم و در قالب رباعی سروده شده و در ساختن آنها مهارت‌های هنرمندانه‌ای به کار رفته است (پزشکزاد: ۱۳۳۲). مضمون نارضایی مرد از زن به گونه‌ای طنزآمیز و منظوم در مجله توفیق بارها و بارها چاپ شده است (جوادی: ۲۷۱). شعرهای سیاسی او قوت بیان شاعران معروف سیاسی‌سُرا را ندارد (همو: ۲۳۹)، اما در مجموع او را از عمده‌ترین و برجسته‌ترین شاعران طنزپرداز معاصر به شمار آورده‌اند (جوادی: ۲۳۹؛ فرجیان؛ نجف زاده بارفروش: ۲۱۲). ابراهیم نبوی، طنزنویس، می‌گوید: «شعر طنز ایران بیش از هر شاعری مدیون حالت است» (نبوی: ۱۱۷) و حالت «از معدود شاعرانی بود که طراوت و تازگی اشعارش را حتی در آخرین آثارش حفظ کرد (همو: ۱۱۸؛ برای ویژگی‌های شخصی حالت سهیلی خوانساری: ۲۵۲؛ فرجیان، ۱۳۷۱: ۳۶، ۴۰).

منابع

- افزون بر مجموعه آثار خود حالت؛
- آقاشیخ محمد، مریم؛ نوری نشاط، سعید، گلزار مشاهیر...، تهران، ۱۳۷۷ ش.
- ابوسعیدی، محمد صالح، «دیوان حالت»، یغما، سال ۱۶، ش ۱ (۱۳۴۲ ش).
- پزشکزاد، ایرج، «دیوان»، سخن، سال ۱۳، ش ۱۱-۱۲ (۱۳۴۱ ش).
- جوادی، حسن، تاریخ طنز در ادبیات فارسی، تهران، ۱۳۸۲ ش.
- حالت، ابوالقاسم، ۵۷ سال با ابوالقاسم حالت: زندگی‌نامه خودنوشت و خاطرات، تهران، ۱۳۷۹ ش.
- _____، دیوان، تهران، ۱۳۴۱ ش.
- _____، دیوان ابوالعینک، تهران، ۱۳۷۰ ش.
- _____، فکاهیات، تهران، ۱۳۲۵ ش.
- سهیلی خوانساری، احمد، «خوبی از خوبان»، کلک، ش ۳۲-۳۳ (۱۳۷۱ ش).
- صبور، داریوش، تذکره سخنوران روز، تهران، ۱۳۴۴ ش.
- صدر، رؤیا، بیست سال با طنز، تهران، ۱۳۸۱ ش.
- فرجیان، مرتضی، «یاد آر ز شمع مرده یاد آر»، سالنامه گل آقا، تهران، ۱۳۷۱ ش.
- _____؛ نجف‌زاده بارفروش، محمدباقر، طنزسرایان ایران از مشروطه تا انقلاب، تهران، ۱۳۷۰ ش.
- مؤتمن، زین‌العابدین، ۱۳۶۳، «حالت»، در: حالت، ابوالقاسم، دیوان ابوالعینک، تهران، ۱۳۶۳.
- نبوی، سید ابراهیم، کاوشی در طنز ایران، تهران، ۱۳۷۸ ش.
- نصیری‌فر، حبیب‌الله، مردان موسیقی سنتی و نوین ایران، تهران، ۱۳۷۳ ش.